

HENRI BRUNING
SCHRIJFT OVER:

Adriaan van der Veen

De biographische bijzonderheden van dezen nog jeugdigen schrijver zijn weinige, blijkens het onlangs verschenen „In Opbouw“¹⁾. De ons onmiddellijk omringende werkelijkheid is trouwens instructief genoeg om inlichtingen, elders in deze wereld opgedaan, zoo niet volstrekt, dan toch in veleerlei opzicht overbodig te maken, en het gewone, dagelijkse leven is voldoende wisselvallig en afwisselend om er zeker van te zijn dat een uiterlijk avontuurlijker bestaan weinig essentieels aan onze ervaringen zal toevoegen. Dat wij desondanks een hardnekkig gecontinueerde onmogelijkheid naar andere oorden te verhuizen wel eens hartgrondig en niet zonder reden verfoelen, vindt in andere noodzakelijkheden des levens zijn verklaring. Hoe bewerkt in aantal de biographische bijzonderheden bij Van der Veen ook zijn, zijn ervaringswereld is verre van beperkt, ondanks het betrekkelijk enkelvoudig grondthema dat zijn geschriften verbindt. En zoomin als hij imponeert door de feiten van zijn burgerlijk bestaan, zoomin tracht hij te imponeren door het aantal zijner gedrukte en in beekvorm verschenen bladzijden. Het zijn er alles bij elkaar ongeveer 150, verdeeld over drie geschriftjes, maar geschriftjes die het kenmerk dragen van een oorspronkelijke, d.w.z. zelfstandige en boeiende persoonlijkheid.

Allereerst verscheen van hem „Geld Speelt de Grootte Rol“ in zijn oorspronkelijke vorm gepubliceerd in de Vlaamsche periodiek „De Garve“ en thans in zijn nu definitieve redactie, opnieuw uitgegeven²⁾; vervolgens publiceerde hij „Oefeningen“³⁾, en in Maart van dit jaar „Tusschen Kantoer en Archief“⁴⁾.

In „Geld Speelt de Grootte Rol“ wentelt de schrijver als het ware een drukende en doodelijke beklemming van zich af: de obsessie, die de vernederende ellende van de armoede een jeugd lang voor hem moet geweest zijn. In „Oefeningen“ — hallucinante verbeeldingen, kelderachtig van atmosfeer en, soms, toch van een verrassend speelschen en tegelijk navranten humor, verrukkelijk jong dan en ongeschonden nog — in „Oefeningen“ vecht een eenzellig geworden levenskracht, afgemoerd van de aarde, weggedrongen uit een vurig sterk bestaan, tegen haar veleerlei verbijstering en wanhoop. „Tusschen Kantoer en Archief“ herneemt, als ik wel heb, een thema, in „Oefeningen“ slechts even aangeraakt: het werkt dit uit tot een uitvoerig, afzonderlijk „verhaal“, en met dit verhaal doet Van der Veen dan als het ware als letterkundige zijn eerste „officieel“ entree tusschen de andere producers van novellen die in de toekomst tot romans moeten worden. In dit verhaal is het leven voor het eerst „materie“ geworden voor kunst, en zijn kunst heeft hier voor het eerst een meer buitenpersoonlijk accent. Hij heeft zich van zijn gegeven gedistantieerd en schijnt er niet meer zóó persoonlijk en bitter bij betrokken. Hij heeft dan blijkbaar een innerlijk evenwicht veroverd op de bewegingen zijner beide eerste geschriften, d.w.z. een geharst, stil en verbeten aanvaarden van de sinistere werkelijkheid, de uitzichtloze tragedie van menschelek en moreel verval, die het leven van de outcasts dezer samenleving geworden is.

Als men, gelijk ik, dit laatste verhaal het eerst leest, en voor het overige niets van Van der Veen kent, leest men het misschien, gelijk ik, in een stemming van wrevel. Het bezit de benauwende atmosfeer van een duister, stoffig kamertje ergens tusschen de vertrekken van kantoer en archief, een kamertje waar geen licht van buiten doordringt, waar de stank hangt van gedragen kleeren (kleeren die weer aan evenzoo vele stinkende kamertjes herinneren) en waar de dingen gebeuren — ziek en miserie — die geen daglicht gedooien. Dit verhaal lezend, verlangt men naar een wandeling langs de grachten, naar den wind aan zijn handen, naar de zon, wolken, regen, naar een demoods grauwe en dremzige motregen, want alles schijnt beter dan dit volstrekt afgesloten zijn van alles wat het leven een klein beetje waardevol kan maken. En inderdaad, alles is beter, maar het sinistere is, dat deze atmosfeer de atmosfeer en dat dit donkere hok de ruimte werd van talloos levens heden, en na deze constatering verliest elke wrevel zijn recht. Men moet „Geld Speelt de Grootte Rol“ gelezen hebben om het recht (en de nood: het punt van uitgang ook) van deze stem te verstaan, om te begrijpen waaruit dit spreken voortkomt. Zelden las ik een aangrijpender relaas van de maatschappelijke ondergang van kleine (en dus weerloos) huiden dan dit verhaal, waaraan elk pathos, elk larmoyant uitweiden, maar ook elk kunstmatig opfleuren (dit moet krenkende) vreemd is. Men moet jarenlang geleefd hebben onder den druk van zoo'n weerloos tot ondergang gedoemd gesin, om in dien toon — zoo sober en tegelijk zoo onverhuld, zoo ingehouden en bijna bevreesd — te kunnen schrijven over de trieste misère van dit eeuwige vernederend scharren tegen den stroom in, zonder ander resultaat dan een bestaan dat men nauwelijks bestaan kan noemen, en, tot slot, de definitieve vernietiging er van. Het verbijsterende van de armoede is, dat niemand de werkelijke ellende van verstaat (alermint de blijmoedige en bemoeidigende philanthropen), en dat elke poging deze ellende, die een aaneenrijging is van de kleinste en vaalste vernederingen, verstaanbaar te maken, haar slechts hatelijker, onbeteekenender, niets-zeggender maakt. Alles wat in werkelijkheid zoo zinsverbijsterend is, wordt op papier onmiddellijk van een grauwe banaliteit; men vervreemt den ander nog meer van zich, men stoof af, men wordt belachelijk: het is tenslotte niet zóó vreemd dat Clara Eggink op dit relaas der armoede kon antwoorden, dat het, ja, allemaal heel erg akelig is, dat men werkelijk geroerd wordt door zooveel narigheid, maar vertel ons toch liever iets interessants. Deze reactie is des te kwetsaender waar heel de toon, heel de sobere eenvoud van dit geschriftje bepaald werd door de vrees juist voor deze reactie. — De arme is en blijft met zijn ondergang als menach volmaakt alleen; hij kan zijn isolement niet verbreken; hij versuip overeenkomstig de wetten van een tergend langzaam zich ontwikkelende logica, en hij kan niet eens roepen. Hij zit ingekerkerd in zijn noodlot, temidden van een wereld die kinderlijk-argeloos, kinderlijk-wreed, kinderlijk-onmeedogend aan hem voorbij leeft. Van der Veen vertelt hiervan zonder een

valseh accent, zonder heftigheid ook, maar zoo doordringend dat men volkomen begrijpt dat iemand, die deze ontorende werkelijkheid heeft meegemaakt, haar voor goed den rug toekeert, zich er niet meer in verdiepen wil, en er niets meer mee te maken wil hebben. Uit lijfsbehoud! Het ontorendst in dit verhaal is de moeder; de bladzijden aan dit trieste en vernielde, zwakke en moedige vrouwtje gewijd, zijn onuitwischaar, en toch schrijft de zoon: „Eik woord aan iets anders besteed dan aan mijn moeder is verloren. Ik doe niets voor haar, ik kan misschien niets doen. Wij zullen haar straks verlaten. Ik zie het aan mijn broers, ik merk het aan mijzelf. Wij willen leven. Wij willen ook glimlachen. Mijn oudere broer heeft een melaje. Hij wil en zij wil trouwen. Zij zijn ongeduldig. Zij willen weg. Ook mijn jongere broer ruikt het leven al. Zij willen niet alleen tranen zien en zuchten hooren. Zij willen allen, als ik, weggaan. Daarom vraag ik medelijden voor mijn moeder.“ Ik ken geen schrijnender aanklacht tegen deze samenleving dan de figuur van dit stille, vernederende en ontvriete vrouwtje, en geen „dramatischer“, „sociaal“ moment dan deze zelfbeschuldiging van den zoon, een zelfbeschuldiging waarin als het ware heel de bittere onverschilligheid der wereld voor de tragedie der armoede van schuld wordt vrijgesproken. Is eik egoïste tenslotte niet te herleiden tot den honger naar een klein beetje persoonlijk geluk — een geluk zoo broos en wankel, dat het geen verzeelvijng met het werkelijke leed van een ander verdraagt.

Na „Geld Speelt de Grootte Rol“ is „Oefeningen“, dat men vooral niet moet beschouwen als een afdalen in de troebele regionen van het „onderbewuste“, niet een zoo onverwachte en onverklaarbare uiting. Het is een zich ontrukken aan de beklemmende ban van het omringende leven, een „onderduiken in zichzelf“, een opvangen van die bewegelijke en voortvluchtige spiegelbeelden die de gebeurtenissen, aan het oppervlak van ons bestaan plaatsgrijpend, op den bodem van ons bewustzijnsleven doen ontstaan. In ieder van ons leven deze spiegelbeelden waarin de werkelijkheden van ons bestaan onherkenbaar getransformeerd en tegelijk uiterst lucide, vreemd en tegelijk vertrouwd voorstaan. Het is geen zinnig verwonderlijk als een schrijver tot deze wereld van grillige en phantastische reflexen inkeert. Hij schrijft er zich beknopter, penetranter en, soms ook completer mee uit dan op andere wijze mogelijk is, maar het deelt in het noodlot van al het geschrevene: het bestaat slechts voor de verstaanders. Het merkwaardige van deze reflexen is inderdaad hun spontaan, ongedwongen en heider karakter; zij bezitten een verrassend persoonlijk en oorspronkelijk accent. „Klerke in Droomland“, waarmee deze bundel „schetsen“ opent, is reeds dadelijk een goed specimen, maar het onmiddellijk volgende „Huuwbambel“ (waarvoor men misschien eerst „Tusschen Kantoer en Archief“ moet hebben gelezen) is onedelijk suggestiever. Evenwel, het hoogtepunt van dezen bundel wordt m.i. toch gevormd — ondanks het atmosferisch sterke „Stervende Stad“ — door „De Sleutels“, de schets waarmee het boekje besluit. Ik zal hieruit een tweetal fragmenten voor u overschrijven; zij leveren een uitstekende illustratie van Van der Veen's bewegelijke verbeelding, zijn plastisch vermogen, zijn scherp comprimeeren en niet het minst, van zijn fijnen, zwerigen, en tegelijk zoo nonchalant geeserveerden humor.

„Voor de groote reis liep ik door de stad, mijn koffer al vast gevuld met steenen. Zij bonkten tegen elkaar, maakten ruis en ontwichten mijn hand. De voorbijgangers keken mij wantrouwend na en schudden hun hoofd. Bij de bus gekomen weigerden zij mij toegang, de veeren waren niet sterk genoeg. Ik vervolgde mijn weg en liep langs velden en wegen de sloot in. De kikkers keken mij droef en verwijdten aan, maar mijn koffer werd mij afgenomen. Duidend onder waterluis en bloedzuigers, zag ik de kroon van Rietzanger, die vroeger in het trappenhuis, rechts, had gewoond. Ik zou hem moeten opzoeken, voor mijn vertrek. Mijn steenen zwommen om mij heen en stootten mij als om mij te herinneren aan mijn onderbroken professionering. Maar nu pas op mijn gemak gekomen, stroopte ik — laf tenslotte — langzaam mijn kleeren af, een voor een om de steenen aan het blozen te krijgen. Een sidderstaaf boog zich langs mij heen en probeerde, ijdel, mij te prikkelen. Ik liet hem schieten, boven ontplofte hij met een zachte knal. Langs een groene smotplant gekomen, koen mijn beenen vouwend, sluitend en kronkelend, was het einde dra in zicht. Een groote grins met smorren en inlichtingen dwong mij op een bankje waar de lucht koeler was dan elders. Met behoedzame kloppes loofde hij de aantrekkelijkheid van de blankheid mijner huid, de zijne was zwart en geperforeerd. Er kropen hemelgroene palingen tusschen, met gespieten koppen, die traag bogen. Hij nam mijn arm onder de zijne en wilde mij meetrekken. Ik herinnerde hem aan den tijd en mijn jaloersche steenen maakten van de gelegenheid gebruik hem met zijn horloge van het leven te berooven.“

„Ik zag mij alleen, gezeten in een heel grooten stoel, kijkend naar de ruimte om mij heen en zwijgend wachtend op wat niet komen zou. De waschkom omgekeerd op mijn hoofd, dwars door het naaktfiguurtje stappend, zou ik liever honderdmaal mijn ledikant met de ijzeren pooten naar den hemel smijten, dan zitten en de veeren hooren trillen en de eentonige klok hooren tikken. Mijn keel smoorde toe en de varkenscoteletjes stinken als voedsel voor de waschkom-waschers. Er is in een brandkast meer lucht. Waar blijven dan de helle tunieken, de slappende, maar veerkrachtige stappen, en waar is de zon met vijgende kracht? Mijn lichaam is gespannen als een veer en reikt naar den hemel. Ik loop langs zonnige wegen, mijn pijl en boog in de hand. De lichamen om mij heen glanzten. In de verte zijn de koele lanen, de blauwe vogels en de lachende metgezellen. Meester, dat was met ons, na ons gestreed te hebben.“

Het is waarschijnlijk n.a.v. dit laatste fragment, dat Vestdijk in zijn inleiding bij dit boekje, aan Rimbaud herinnert. Dat dit genre overgens ook voor Van der Veen niet zonder gevaar is, bewijst wel de bijdrage welke hij aan „In Aanbouw“ afstond. — Over „In Aanbouw“ een anderen keer.

HENRI BRUNING.

¹⁾ „In Aanbouw“ vermeldt slechts: geboren 16-12-1916 te Veunay. Bracht zijn geheele jeugd te Schiedam door. Was te Brussel werkzaam als redacteur van „Het Hollandsche Weekblad“ en assistent van J. Greshoff. Is sinds 1 Januari 1939 verbonden aan „Het Vaderland“ te 's Gravenhage.

²⁾ H. P. Leopold's Uitg.-Mij. N.V., 's Gravenhage MCMXXXIX

³⁾ A. A. M. Stok, Maastricht.

⁴⁾ De Vrije Bladen, H. P. Leopold's Uitg.-Mij. N.V., 's Gravenhage, MCMXXXIX.